

A magyarországi horvátok könyvkiadása 1945-től napjainkig

Az írott (nyomtatott) szó minden nép számára különös jelentőséggel bír. Amikor egy nemzeti kisebbség nyelvén íródott könyvekről van szó, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy azok a kisebbség fennmaradásának és életerejének ékes bizonyítékai. Most, amikor egyre többen használják a videót, a számítógépet, az internetet, térségünkben hihetetlen mennyiségű könyv, folyóirat és újság lát napvilágot. Ez egyfelől valószínűleg a modern kommunikációs eszközökkel szembeni önvédelem megnyilvánulása, másfelől – különösen ami térségünket illeti –, az évekig hőn áhított sajtószabadság megvalósulását jelenti.

Az irodalom többek között a szerző, az irodalmi mű és az olvasó kölcsönhatásának eredményeként jön létre. A keletkezett műveket azonban valahogyan el kell juttatni az olvasóhoz, az olvasóközönséghez. Gutenberg óta ez mind a mai napig – az elektronikus média egyre erőszakosabb fellépésének ellenére –, elsősorban könyvek vagy folyóiratok útján történik. Ily módon a kiadási lehetőségek jelentősen befolyásolják az irodalmi élet alakulását, a szerzők formálódását, hiszen a kritika is csak akkor mondhat véleményt egy alkotásról, ha az elérhetővé vált a nyilvánosság, az olvasóközönség számára is.

Egy nemzeti kisebbség kulturális élete általában közvetlenül függ az adott ország politikai berendezkedésétől és a mindenkori hatalom kisebbségi politiká-

jától. Ez különösen igaz akkor, ha a nemzeti kisebbség területileg szétszórtan helyezkedik el az adott országban, ha nem alakult ki egy jelentős kulturális központ, és ha nem rendelkezik komolyabb önszerveződési hagyományokkal. E megállapítások, sajnos a magyarországi horvátságra is jellemzőek.

A második világháború után, már 1945-ben megalakultak az első horvát (délszláv) szervezetek.¹ Mire konszolidálódott az ország, és lassan megteremtődtek a kisebbségi élet szervezeti keretei a Tájékoztató Iroda 1948-ban jugoszlávellenes határozatokat fogadott el.² A többi szocialista országhoz hasonlóan, Magyarország is aláírta a dokumentumot. Ennek következtében a magyar-jugoszláv viszonyok teljesen megromlottak. Az országban horvát- (jugoszláv)ellenes hangulat alakult ki. Elég volt valakire ráfogni, hogy a zágrábi vagy a belgrádi rádió adásait hallgatta ahhoz, hogy kémkedéssel és államellenes tevékenységgel vádolják, elítéljék, és hosszú évekre bebörtönözzék, vagy kényszermunkára hurcolják.³ Ilyen politikai helyzetben a magyarországi horvátság az anyaország (Jugoszlávia) segítségére sem számíthatott. Az eddig nagyrészt alulról szervezkedő Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége vezetését leváltották, egy részük Jugoszláviába emigrált, s a szervezetet állami irányítás alá vonták.

Ilyen körülmények között irodalmi életről aligha beszélhetünk. A magyarországi horvátságnak nem volt irodalmi folyóirata, sem kiadói tevékenysége. A magyarországi horvát írók műveiket egy hetilapban a *Naše novine*-ben (A Mi Újságunk) később a *Narodne novine*-ben (Népújság), valamint a *Naš kalendar*-ban (A Mi Kalendáriumunk) majd a *Narodni kalendar* (Népi Kalendárium) című évkönyvben publikálhatták. A 60-as évek közepéig versekkel és egy-egy műfordítással találkozhatunk. Drámairodalom szinte nem is létezett, egy-egy rövidebb elbeszélésen kívül prózai művek sem jelentek meg. A kedvezőtlen körülmények ellenére a hetilap hasábjain tíz-tizenöt író műveivel találkozhatunk.

Az 1945 utáni magyarországi horvát irodalom első könyve 1969-ben látott napvilágot. Ekkor jelent meg az *U kolo* (Kólóba) című antológia a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének kiadásában. A következő könyvre már „csak” nyolc évet kellett várni. 1977-ben jelent meg Josip Gujaš *Džuretin* Povratak u Podravinu (Hazatérés a Dráva-mentére) című verseskötete a Tankönyvkiadó gondozásában. Ez volt az 1945 utáni magyarországi horvát irodalom első önálló kötete. (22 év alatt egyetlen verseskötet jelent meg!) A 80-as évek végéig aztán a horvát nemzeti kisebbség irodalmi és más művei aránylag rendszeresen jelentek meg a Tankönyvkiadó jóvoltából. (Egy 1976-os kormányrendelet e kiadó

Joso Matoric szaval

A 2001. április 27-én a VIII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon elhangzott előadás írásos változata. A szerző a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Horvát Tanszékének irodalomtörténésze.

Horváth Tímea, Katarina Gubinski Takač, Karagics Mihály és ifj. Blazetin István

Fuhl Imre felvételei

feladatai közé sorolta a magyarországi kisebbségek irodalmi műveinek megjelentetését is.) Az új lehetőségek mintha lendítettek volna az irodalmi életen. 1980-tól a *Narodne novine*-ben *Zbornik i album naše poezije* (Költészetünk albuma) címmel új rovat indult. Hamarosan azonban világossá vált, hogy a hetilap egyetlen oldala nem tud lépést tartani a szükségletekkel, amit az elbeszélő próza megjelenése csak tovább fokozott. Folyóirat nélkül nemigen fejlődhetett tovább a magyarországi horvátok irodalma. Mivel irodalmi folyóirat megjelentetésére nem volt lehetőség, a hiány pótlására a *Narodne novine* (Népújság) 1982-ben kulturális, irodalmi és művészeti mellékletet indított *Neven*⁴ címmel. 1989-ben megalakult a rövidéletű Magyarországi Horvát, Szerb, Szlovén Írók Egyesülete. Az egyesület legjelentősebb sikere a *Glas* (Hang)⁵ című irodalmi és kulturális folyóirat kiadása volt.

A 80-as évek végén új fejezet kezdődött a magyarországi horvátok könyvkiadásában. A rendszerváltás, valamint a magyar társadalom általános demokratizálódásának következtében a különböző tevékenységeket, így a kisebbségi könyvkiadást is elérte a decentralizáció, ami új lendületet adott a kiadói tevékenységnek. A budapesti Tankönyvkiadó mellett Pécs lett a magyarországi horvát könyvkiadás másik központja,⁶ de a helyi kezdeményezések is egyre sokasodtak (pl. Csávoly, Kópháza, Kimle, Murakeresztúr stb.). Az újabb előrelépést 1996 hozta meg, amikor megjelent a *Riječ* (Szó) című irodalmi és kulturális folyóirat, az 1945 utáni időszak első önálló horvát irodalmi sajtóvállalkozása. Sajnos, kiadását azóta is állandó anyagi nehézségek kísérik.⁷ Horvátország önállósodásával az anyaországból érkező támogatás is erősödött. Így most már elmondható, hogy nagyjából meg-

teremtődtek az irodalmi élethez elengedhetetlen feltételek: a viszonylag rendszeres kiadói tevékenység, a folyóirat, a kritika és az olvasóközönség.

A könyvkiadás területén a legújabb eredmény talán az, hogy *Croatica Kht.* néven az Országos Horvát Önkormányzat és a Magyarországi Horvátok Szövetsége kiadói vállalatot alapított, amelynek feladata a *Hrvatski glasnik* (Horvát Hírmondó) című hetilap kiadása, és a magyarországi horvát nyelvű könyvkiadás tervezése, összehangolása.

Legjobb tudomásom szerint egyenlőre sem a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, sem a Magyarországi Horvátok Szövetsége, sem az Országos Horvát Önkormányzat, sőt a *Croatica Kht.* sem rendelkezik pontos kimutatással mennyi és milyen horvát könyv jelent meg Magyarországon 1945-től, azaz pontosabban 1977-től napjainkig. A Tankönyvkiadó Vállalat kb. húsz irodalmi művet és ugyanennyi tudományos vagy ismeretterjesztő jellegű könyvet jelentetett meg. Pécssett kb. harminc kiadvány látott napvilágot. Ha ehhez hozzáadjuk a *Croatica Kht.* eddigi kiadványait és a helyi szerkesztésű könyveket is, elmondhatjuk, hogy 1945-től napjainkig kb. 100-120 kiadvány jelent meg horvát nyelven Magyarországon.⁸

Az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy az elmúlt évtized folyamán a magyarországi horvátok könyvkiadása és ezzel együtt irodalma is jelentős átalakuláson ment (megy) keresztül. Megpróbálom e folyamat jelentősebb ismérveit számba venni.

I. Talán éppen a *Riječ* (Szó) című folyóiratnak köszönhetően új nevek jelentek meg a hazai horvát irodalomban. Többek között S. *Blazetinra*, G. *Győrvárira*, S. *Ilešre*, S. *Lukačra*, D. *Mandićra*, A. *Ralbovszkyra* és természe-

tesen Katarina Gubinski-Takača és Horváth Tímeára gondolok, akik több verset is megjelentettek az említett folyóirat hasábjain, amelyek később bekerültek kötetekbe is. Katarina Gubinski-Takač *Dragoljubi i krizanteme/Sarkantyúkák és krizantémok* című kötetét a Croatica Kht. jelentette meg tavaly. A könyv több szempontból is érdekes. Én egyet emelnék ki: a magyarországi horvátok irodalmában ez az első haiku⁹ verseskötet. Horváth Tímea *Ako nisi tu... (Ha nem vagy velem...)* című kötete folytatja a nyugat-magyarországi, gradistyei horvát irodalmi hagyományokat. Szeretném kiemelni, hogy a könyv osztrák-magyar együttműködésben jelent meg a güntenbachi Pannon Intézet gondozásában.¹⁰

2. Kutatóink egyre nagyobb érdeklődéssel nyúlnak vissza a múltba, olykor szinte már elfelejtett írók munkásságával ismertette meg a magyarországi horvát olvasóközönséget. Az 1999-ben beindított *Hrvatski književnici u Mađarskoj (Magyarországi horvát írók)* című könyvsorozatban eddig két kötet jelent meg: 1999-ben Ivan Petreš összes műveit Marin Mandić, tavaly pedig Mišo Jelić összes műveit Živko Mandić rendezte sajtó alá. A kötetek a Croatica Kht. gondozásában jelentek meg. E sorok szerzője 1998-ban jelentette meg a *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas (A magyarországi horvátok irodalma 1918-tól napjainkig)* című irodalomtörténeti áttekintését az eszéki Matica hrvatska és a pécsi székhelyű Horvát Tudományos Kutatók Egyesülete közös kiadásában.

3. Egyre jelentősebb a magyarországi horvátok fordítói tevékenysége is. Íróink egyaránt fordítanak magyarról horvatra és horvátról magyarra. Ezzel a gyakorlatban is magukra vállalják a sokat emlegetett hídszerepet: közvetítenek a két nép irodalma és kultúrája között. Így például tavaly látott napvilágot Josip Cvenić eszéki horvát író elbeszéléseinek magyar fordítása *Word Perfect mesék* címmel a Horvát Tudományos Kutatók Egyesületének kiadásában. Az elbeszéléseket – a sajnos nemrég elhunyt – Blazetin István fordította magyarra. A magyarországi horvát írók egyre gyakrabban jelentetnek meg kétnyelvű könyveket. (Pl. Jolanka Tišler *V zrcalu rodice/Szivárványtükrökben*, vagy a már említett Gubinski-Takač verseskötet.) A fordításokat mindkét esetben Lukács István készítette, aki maga is ír, és – ma már elmondhatjuk – rendszeresen fordít. Kisebb-nagyobb rendszerességgel többek között Prodán Ágnes, Sokcsevits Dénes és ifj. Blazetin István is foglalkozik műfordítással.

4. A korán elhunyt Dráva menti horvát költő, đuso Šimara Pužarov verseiből a Lengyel Gábor-Matoricz József kettős tizenháromat megzenésített és a Croatica Kht. jóvoltából *U blatu tragovi (Sárba vesző nyomok)* címmel tavaly CD-én is megjelentetett. Nem ez az első eset, hogy megzenésítik egy-egy magyarországi horvát költő valamelyik versét, de megzenésített versek még sohasem jelentek meg hanglemezen. Ez a vállalkozás is bizonyítja, hogy a magyarországi horvátok egyre inkább tudatában vannak értékeiknek, és bátran vállalják hagyományait. Itt szeretném megjegyezni, hogy négy magyarországi horvát íróról (Josip Gujaš Džuretinról, Stipam Blažetinről, Marko Dekićről, đuso

Šimara Pužarovról) 30-30 perces dokumentumfilm is készült. A magyarországi horvátok élni kívánnak a média adta új lehetőségekkel is.

5. Az irodalomtörténeti kutatások mellett, egyre jelentősebb az anyanyelven publikáló magyarországi horvát kutatók száma. A legnagyobb múltra az *Etnografija Hrvata u Mađarskoj (A magyarországi horvátok néprajza)*, illetve elődje az *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj (A magyarországi délszlávok néprajza)* tekint vissza, amely tavaly ünnepelte 25. évfordulóját. A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában évente egy kötet jelenik meg. Megalakulása óta a pécsi székhelyű Horvát Tudományos Kutatók Egyesülete megpróbálja összefogni a különböző területeken dolgozó kutatókat, és publikálási lehetőségeket biztosítani számukra. Ezért *Hrvatski znanstveni zbornik (Horvát Tudományos Közlemények)* címmel 1998-ban folyóiratot alapított, amelyből elsősorban anyagi okok miatt, évente csak egy szám jelenik meg. Emellett *Bibliotheca Croatica Hungariae* címen könyvsorozatot is indítottak. Az eddig megjelent négy kötet a Pécsen két évente megrendezendő kroatistikai konferenciák anyagát tette közvé. Az utolsó könyv IV. *Nemzetközi Kroatistikai Tudományos Konferencia* címmel tavaly hagyta el a nyomdát.

Végezetül elmondhatjuk, hogy az utóbbi években Magyarországon évente tíz-tizenkét horvát nyelvű könyv kerül forgalomba. Sok ez, vagy kevés? Döntse el a kedves olvasó!

JEGYZETEK

1 1945. február 2-án Mohácson megalakult a Bácska-baranyai Kulturális Egyesület, 1945. február 18-án Battonyán a Szlávok Antifasiszta Frontja majd 1946. május 19-én a Délszlávok Antifasiszta Frontja. 1947-ben megalakult a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, amely 1990-ig szervezeti keretet biztosított a magyarországi horvátok (szerbek és szlovének) számára. 1990-ben alakult meg a Magyarországi Horvátok Szövetsége.

2 A Tájékoztató Iroda 1948. június 28-án keltezett határozatában elítélte a jugoszláv pártvezetést és Josip Broz Tito politikáját.

3 Ebben az időben a magyarországi horvát értelmiség több jeles képviselőjét is bebörtönözték. Közöttük volt a mohácsi születésű Matija Kovačić tanító is, akiről a Magyar Televízió Pécsi Stúdiójának Horvát Szerkesztősége dokumentumfilmlet is készített *Narodni učitelj(Néptanító)* címmel.

4 A Neven 1982-ben és 1983-ban egyszer-egyszer, 1984-ben kétszer, 1985-től pedig évente négy alkalommal jelent meg.

5 A folyóirat 1989-ben három (egy kettős) és 1990-ben mindössze egy alkalommal jelent meg.

6 Többek között a következő szervezeteket kell megemlíteni: Horvát Intézet, Magyarországi Horvátok Szövetsége Baranyai Szervezete, Horvát Színház, Horvát Tudományos Kutatók Egyesülete.

7 Mind a mai napig nem sikerült állandó anyagi forrást találni a folyóirat rendszeres megjelentetéséhez. 1996-ban egy, 1997-ben négy, 1998-ban egyetlen egy sem, 1999-ben négy szám jelent meg, azóta viszont ismét szünetel a kiadása.

8 A horvát nyelven megjelent tankönyveket természetesen nem sorolom ide.

9 A haiku egy japán-kínai eredetű versforma.

10 Amikor osztrák-magyar koprodukcióról beszélek, természetesen a két országban élő horvát nemzeti kisebbségre gondolok, de a kötet így is egy multikulturális együttműködés eredményeként jöhetett létre.